

dem alteri mutuetur, lucrum ultra sortem repetens; id non facit ratione lucri cessantis vel damni emergentis, quum sterilis pecunia et negotiationis periculo minime exposita fingatur. Neque dicatur id pendere ex *mutuatarii* voluntate, qui pecuniam in commercio collocare posset, si vellet. Si enim pecuniam negotiationis periculo committat, iam certum non est lucrum cessans nec damnum emergens, atque mutuuum revocatur ad *contractum societatis*, in quo servari debent leges praescriptae, sine quibus usurae labem contrahit. Nec ratione usus, qui in alterum transfertur, aut collati beneficii causa exigii potest pretium aliquid. Etenim rei non frugiferae nullus est usus, ac proinde et nullum pretium. Porro in mutuo non transfertur usus dumtaxat, sed dominium quoque ad statutum tempus: quum rerum, quae mutantur, usus ab ipsis rebus illarumque dominio non sit distinctus. Repugnat autem, propter beneficium aliquid exigii, idque notione beneficii contrarium omnino est. Beneficium enim est bonum gratis collatum: *beneficium liberalisque sumas, non ut exigamus gratiam, neque enim beneficium feneramur*, ait Cicero *lib. de amicitia*. Haec autem usura non beneficium esset, sed inhumanitatis species quaedam; quum lucrum exigeretur non ex fructibus pecuniae, sed ex alterius patrimonio acciperetur, ac proinde patrimonium ipsum deterius fieret.

Obiect. 3. Leges permittunt fructus ex mutua pecunia percipere, idque usu quotidiano usurpatur, et vocatur lucrum ultra sortem seu in-

teresse simplex. Non solum autem fructus ex sorte principali percipiuntur, sed etiam fructuum fructus seu *lucrum lucri*, ut dicunt, quae usurae species *interesse compositum* etiam appellatur. Et re quidem ipsa hanc usuram licitam esse, ex ipsa pecuniae natura manifestum est. Quum enim sit pretio aestimabilis, immo rerum omnium commune pretium, perinde res se habet vel pecuniam commodare, vel aedes, agrum aliaque huiusmodi locare. Itaque mutuuum a *locatione* et *conductione* nihil differre videtur. Porro ex locatione fructus percipiuntur, nulla lege neque naturali neque civili repugnante; pari igitur iure fructus ex mutua pecunia percipere fas est. Et certe quemadmodum aedes ad corporis conservationem necessariae sunt, ita etiam pecuniae ad alimenta aliaque corporis adiumenta eadem est, immo maior necessitas. His positis, sic argumentantur usurae patroni: sine culpa ulla percipi possunt fructus illi, quos leges civiles ipsaque ratio licitos faciunt, atqui leges ipsaque ratio licitos faciunt fructus ex mutuo provenientes; ergo licitum est lucrum vi mutui proveniens. Resp. N. min. Antequam singulas probationis partes refellamus, quid discriminis inter locationem et mutuuum sit, explicabimus. *Locatio conductio* est: *contractus, quo pro certa mercede usus rei nostrae aut opera alteri conceditur*. Per locationem nullum in rem ipsam transfertur dominium. Hinc qui illam conduxit, de ea disponere non potest, nisi ex voluntate domini, qui usum dumtaxat concedit sive limitatum sive nullis conditionibus adstrictum.

Quare invito et inscio domino non rem alteri locare, multo minus vendere licet. Ex ipsa locationis natura colligitur, rem locatam deteriolem fieri non licere, nisi quatenus exigit necessarius rei usus. Quia vero propter usum definitum datur pretium, dominus curam gerat, oportet, ut res locata destinato usui sit idonea; ac proinde ob eandem rationem locantis domini est, ut ferat sumtus ad hunc usum requisitos. Versa vice si conductor damnum dederit ab usu rei locatae alienum, ad damni restitutionem eum teneri manifestum est. At contraria ratione si damnum fuerit *casuale*, nulla est ratio, cur illud conductori ferendum sit, ac proinde illud idem dominus patiatur necesse est. En praecipua locationis et conductionis commoda atque incommoda. Ex quibus patet, locationem a mutuo plane differre. Et quidem mutuum transfert rei dominium ad certum tempus, quod non praestat locatio. Quare si pecunia mutuo datur, ea in individuo restitui non debet, sed sufficit, ut restituatur pecunia tanti valoris, quanti fuit credita; in locatione autem res ipsa restituitur. Tandem pecunia ex natura sua non est *frugifera*, nullum usum praestat, quod faciunt res locatae. Quare quum ex pecunia in futuros usus seposita nullum percipiamus fructum, si certi fuerimus alterum, qui eadem ad usus necessarios indiget, neque ex ea fit locupletior, statuto tempore eandem nobis redditurum; gratis eandem ipsi mutuo dare iubemur, ex antea demonstratis. Verum si alter pecuniam nostram in lucrum convertit, quod et a nobis fieri poterat,

entis v. g. bonis immobilibus, aequum est, ut in lucri communionem nos admittat, ideoque pecuniam cum aliquo emolumento nobis restituat. Illud tamen emolumentum pro lucri percepti ratione aestimari debet, atque etiam sortis periculo pecuniam expositam esse oportet. Neque enim attendere satis est lucrum, quod nobis cessat, aut damnum, quod nobis emergit, sed etiam iubet humanitas amorque proximi, ut rationem habeamus damni, quod socio sine ulla culpa emergit. At talis contractus iam desinit esse contractus mutui, atque, ut iam diximus, transit in contractum societatis.

His praemisis de mutui locationisque discrimine, iam explicandum est, quod nomine *interesse* venire debeat, et qua ratione legitimum fieri possit. *Lucrum ultra sortem* sive *interesse* proprie dicitur: *aestimatio commodi legitimi, quod quis ex mutuata pecunia percipere potuisset*. Porro ut commodum legitime aestimetur, religiose teneri atque aestimari debent vulgatissimi tituli, *damnum emergens, lucrum cessans*. Damnum autem plurimis modis emergere potest; ita si quis in bonis iam acquisitis iacturam patitur, ob pecuniam mutuo datam, puta, si pecuniam reficiendis aedibus destinatam mutuo dederit ita, ut aedes deteriores fiant: item si ad debita solvenda pecuniam sub usurae onere teneatur accipere, aut si ferendum sit quodlibet aliud in bonis detrimentum. In his casibus lucrum ultra sortem exigere licet. Nemo enim tenetur cum damno proprio beneficium praestare, nisi is sit in extrema necessi-

tate, quam etiam cum tali damno teneamur sublevare. Alter titulus lucri supra sortem exigendi esse lucrum cessans, si nempe mutuans ob pecuniam mutuo datam privatur lucro iusto, quod certo vel saltem probabiliter facturus fuisset ex pecunia mutuo data; v. g. merces, fundum, census, aut quid simile emendo vel negotiando. Et quidem in hoc casu non ratione mutui, sed ratione iusti tituli, nempe boni certo vel probabiliter acquirendi, lucrum exigitur. Verum, ut iusti sint tituli illi, necessum est, lucrum ultra sortem damno emergente et lucro cessante maius non esse. His servatis conditionibus, manifestum est, aequitati minime repugnare lucrum ultra sortem, dummodo tamen debitor iis non privetur vitae adiumentis, quae necessaria omnino sunt. Itaque si debitor ex pecunia sibi tradita vix fructum percipiat, qui vitae necessitatibus satis sit, usuram ab illo exigere iniquum foret. Haec dicta sint de lucro ultra sortem, quod usura vacare potest. Verum in quibusdam saltem temporis conditionibus, tamquam fenus inhumanissimum reputari debet *lucrum lucri ultra sortem*, illud scilicet lucrum compositum, quod ex legitimo ultra sortem lucro nondum soluto iterum percipitur, ita ut lucrum ultra sortem debitum sorti addatur, et ex iis componatur summa ampliores usuras redditura. Etenim usurae per longum temporis tractum multiplicatae solutionem debitori reddendo difficilem atque onerosam, immo eum aliquando ad extremam redigunt paupertatem atque miseriam. Igitur debitoris est, statuto tempore, lu-

crum ultra sortem solvere, creditoris vero monere, immo adigere debitorem, ut solvat, si moram damnosam trahat. Vt autem manifesta fiat talis fenoris ruina, rem calculo demonstrabimus. Sit *a* pecuniae summa mutuata, sitque *m* lucrum singulis annis percipiendum. Si lucrum sit simplex, summa post datum annorum numerum *q* solvenda *ratione fenoris* erit: *amq*, ut patet. Est enim *m* pars sortis principalis quotannis solvenda *pro ratione lucri*, ac proinde lucrum *am* per numerum annorum multiplicari debet, *ut habeatur summa lucri a debitore solvenda: amq*. Verum si lucrum fuerit compositum, summa *fenoris et sortis principalis* elapso tempore *q* solvenda erit: $a(1+m)^q$. Ex qua summa subtrahi debet sors principalis, ut *relinquatur summa lucro tantum respondens*. Hae autem formulae analiticae ex lucri conditione facile demonstrantur.

Nam si lucrum sit simplex, *tota pecunia a debitore solvenda post annos q* est: $a + amq$. Quae nempe componitur ex sorte principali *a* et ex lucro *am* toties repetito, quot elabuntur anni, seu ex lucro *am* per numerum annorum *q* multiplicato. *Verum si lucrum fuerit compositum, multo magis augetur*. Etenim primi anni initio debetur summa mutuata *a*: elapso autem primo anno solvenda est *integra summa: a + am*, quae nempe *provenit ex sorte principali et ex lucro primo anno respondentis*. Post secundum annum, nempe anni tertii initio solvenda erit *summa fenoris secundo anno respondentis: am + am²*, cui si *addatur summa reddenda anni secundi initio, e-*

rit proinde summa tota solvenda post secundum annum seu anni tertii initio: $a + am + am^2 + am^3$. Quae scilicet componitur ex sorte principali et lucro composito inde provenienti. Est autem $a + am + am^2 + am^3 = a(1 + m)^3$. * Simili serie patet pro annorum quorumlibet numero, esse semper integram summam a debitore solvendam, ut sors principalis multiplicata per numerum $1 + m$, evectorum ad potestatem, cuius index est annorum elapsorum numerus. Inde autem patet, quantum enormiter crescit lucrum post multos annos ex mutuo percipiendum ita, ut opulentissimos quosque homines ad inopiam redigeret. Rem exemplo illustrabimus, et casum observatione dignissimum adnotabimus. Ponamus pecuniam mutuo dari ea conditione, ut lucrum sit ad sortem in ratione 3 ad 1. Hanc lucri et sortis rationem facilitatis ergo usurpamus, usura enim foret inhumana, et omni legi contraria. In hoc casu erit $a = 1$, $m = 3$, ponantur anni elapsi 2, ac proinde $q = 3 - 1$, erit pro lucro simplici $a + amq = 1 + 6 = 7$. Pro lucro autem composito $a(1 + m)q = 16$. **

* *Formulae, quarum aliquae vel typhothetarum vel editorum oscitatione in aliis editionibus illegitimae sunt, accurate haec exhibentur. Correcta item prodit doctrina, quae formulis intermixta in aliis editionibus legitur, et quae forsitam scioli alicuius inscitia intrusa est.*

** *In harum formularum fenoris tum simplicis tum compositi applicatione sedulo animadvertendam est, quod auctoris principis inhaeren-*

At fingamus, post elapsum dimidium annum solvandos esse fructus, erit $m = \frac{1}{2}$, * et $q = \frac{1}{2}$, quibus valoribus substitutis in praecedentibus formulis, evidens fit, in interesse simplici maius esse lucrum quam in interesse composito, si fructus ante elapsum annum exigantur. ** Quare quum

do, sors principalis, quaecumque sit, habenda est pro unitate; lucrum autem m determinandum est pro ratione, quam illud habet ad sortem principalem tamquam ad unitatem; alias formulae verum valorem non exhibebunt. Propterea existimo, simplicius ac rectius esse, quod ab aliis fit mathematicis, apud quos m non exprimit lucrum quotannis pro sorte principali percipiendum, sed pro singulis illius unitatibus. In ea hypothesis eadem formulae universalissimae sunt, et problema semper resolvunt, quicumque valores pro a et m substituuntur.

* *Quamvis re vera ad rem, de qua haec agimus, perinde est, quicumque sit valor m, quum tamen Auctor eum deducat ex casu lucri simplicis, posito tempore dimidii anni; videtur, eius valorem futurum fuisse $1 + \frac{1}{2}$ seu $\frac{3}{2}$, quum anno integro sit $m = 3$. Nihilominus in discussione formularum seq. adn. sumemus $m = \frac{1}{2}$.*

** *Observatio singularis, de qua haec Auctor vel sciolus aliquis, falso nititur fundamento. Formulae tamen generales $a + amq$, et $a(1 + m)q$ errori occasionem praebent, quum re vera determinatis valoribus $m = \frac{1}{2}$ et $q = \frac{1}{2}$, sit lu-*

interesse compositum lucri immodici ratione prohibeatur, patet, hanc rationem valere tantum, si interesse ad annum integrum, vel plures annos protrahatur, quae quidem singularis observatio in ethices institutionibus locum habere debet.

crum simplex $a + \frac{1}{4}a$; *lucrum vero compositum* (ex form. binomii) $a + \frac{1}{4}a - \frac{1}{32}a$ cet. qui valor minor est praecedenti. Paralogismus, ut putato, ex eo originem habet, quod formula generalis exhibens lucrum compositum non nisi inductione quadam incompleta constat: vitium autem inductionis est, si quum non complectatur omnes casus; tamquam perfecta et universalis adstruitur. Verum quamvis inductio, quae fundamentum est formulae fenus compositum exhibentis, legitima sit, quod ad omnes casus, in quibus q est numerus integer; non tamen complectitur eos, in quibus q est numerus fractus. Nam si in primo casu, quo ad efformandam inductionem utitur Auctor, et in quo ponitur $q = 1$, indeque deducitur fenus compositum pro uno anno $a + am$; ponatur $q = \frac{1}{2}$, erit formula particularis $a + \frac{1}{2}am$, et si ponitur $m = \frac{1}{2}$, erit in casu ab Auctore adducto lucrum compositum idem cum simplici $a + \frac{1}{4}a$. Huic vero calculo firmissime in casu singulari stabilito nequit officere postmodum inductio vitiose efformata, et quae casus omnes complectitur praeter singularem illum similesque, in quibus q sit quantitas fracta. Paradoxon Aucto-

Obiect. 4. Leges civiles poena *interesse* damnant *mutuatarium*, qui iuridice postulatur ob solvendi moram. Nec una est regionum consuetudo de *interesse* seu *lucri* quantitate. In quibusdam regionibus immodicum lucrum exigitur, in aliis regnis prohibitum. Tandem nulla fere est usura, quae *venditionis* atque *emtionis* titulo excusari non possit. His positis sic argumentantur aliqui: id licet, quod non solum regionis consuetudo excusat, sed etiam benignae interpretationis capax est: porro *favores* sunt *ampliandi*, ex regula iuris; atqui usuram diversae regionum consuetudines approbant, benigneque excusari potest sub titulo *emtionis* et *venditionis*; ergo usura lege naturae licita est. Resp. dist. mai., si praeter regionis consuetudinem benignamque interpretationem, iustus aliquis titulos faveat, C. mai., si nullus patrocinetur iustus titulos, N. mai., et dist. min. N. cons. Quum iure naturali prohibeatur lucrum ex mutuo percipiendum, id nullo alio iure potest esse licitum, si nullus adsit iustus titulus vel *lucri cessantis* vel *damni emergentis*.

ris reapse obtinere posset, si sors principalis iam ab initio mutui fenus per singulos dies redderet ita, ut fenus primo dici respondens sorti principali accederet, ut novum maiusque lucrum secundo die produceret, eaque progressionem certam summam exacto anno redderet aequandam fenori simplici. Sed praeterquam quod casus iste nullam singularem contineret observationem, unitates exponentis dies tunc denotare deberent, neque exponens umquam posset esse fractus.

Quare in *foro conscientiae* ad percipiendum lucrum ex solutionis mora legis beneficio uti non possunt, qui ex mora nec lucrum cessans nec damnum emergens patiuntur. Simili ratione non licet plus accipere quam sit *lucrum cessans* vel *damnum emergens*, etiamsi lucrum maius lege constitutum sit; nam tunc lex vel sententia iudicis nititur falsa praesumptione. Neque lex permittit, aut permittere potest, aliquid accipi ratione *mutui*, qua *mutuum est*. Non tamen repugnat pro regionum varietate, diversum lucrum legibus discerni, pro diverso nempe lucro cessante vel damno emergente, quod quidem pro commercii natura variare plurimum potest. Quod spectat ad benignam usurae interpretationem, fatemur quidem, fucatum venditionis et emtionis colorem usurae persaepe obduci, sed talibus usuris, quae *palliatæ* dicuntur, larva facile detrahitur. Exemplo sit famosus contractus, quem *mohatra* appellant. Si aliquis a mercatore rem emerit mille nummorum pretio, atque ad hanc solvendam summam post elapsam annum scripto sese obligans, mutato statim consilio rem eandem vendiderit eidem mercatori pretio viliori nummorum 600, in hoc contractu manifesta latet usura, quae emtionis et venditionis nomine involvitur. Etenim emtor rem iterum mercatori non vendidit pretio viliori, nisi quia mercator mutuam tradit pecuniam nummorum 600, ad cuius pecuniae usuram et *interesse* recipit lucrum nummorum 400. Simili ratione mutui speciem quamdam induunt *palliatæ* omnes usurae.

ARTICVLVS V.

De iustis rerum acquirendarum titulis.

I.

Quum in praecedenti articulo de contractibus *usurariis*, ac proinde de iniusta rerum acquisitione sermo fuerit; docendi ordo postulat, ut de iustis possessionum titulis seu de domini transferendi rationibus iam nonnulla dicamus. Ab uno ad alterum transit plenum rei dominium vel *facto domini voluntario*: vel absque eo *vi legis* naturalis aut civilis, atque utroque modo transit vel *inter vivos* vel in *eventum mortis*. Facto prioris domini inter vivos voluntario transit dominium vel gratis *donationibus*, vel *ex causa onerosa in commerciis et contractibus*, ubi pro re datur res pretio aequalis, aut ius aliquod remittitur. Facto prioris domini *in eventum mortis* transit dominium per *testamentum*, quod iure naturali nihil aliud est quam *voluntatis domini de bonis suis in eventum mortis transferendi declaratio, quae dilucide probari potest*. AEquum omnino est in iuri naturali consentaneum, ut testamenta valeant; idque ostendit ipsum domini ius et commune omnibus fere consilium, quo nempe in transferendo rerum suarum dominio vult unusquisque, ut bonis suis ii gaudeant, quos habet carissimos. Durum esset atque inhumanum prohibere, ne suo arbitratu quisque res suo labore innocuo partas, ad quos velit transferre possit: crudele foret morientibus

illud qualecumque solatium praeripere cognatis aut amicis benefaciendi: crudele et iniquum esset heredes institutos amicorum morientium beneficiis defraudare. Itaque neglectis quorundam metaphysicorum argutiis, qui absurdum esse adfirmant: *hominem tunc velle aut agere, quum amplius velle aut agere nequeat*; certum omnino est, testamentorum vim iure naturali confirmatam esse. Verum quoniam ex bonis nostris plurima esse possunt, quae *iure perfecto* aut *fere perfecto* postulant alii, irrita erunt testamenta iuri istiusmodi contraria. Ita aes alienum dissolvendum est, damna resarcienda, soboles conservanda, parentes egeni alendi; immo ubi desunt parentes et liberi, par est, ut propinquos inopia laborantes, nisi manifesta obstet causa, ultimis officiis sublevemus. Item leges naturales et civiles diligenter prospiciunt, ne quid contra communem utilitatem testamento sanciat, iubentque, ad praecavendas falsariorum artes in testamentis, ubi fieri potest, adhiberi formulas sollemnes, sine quibus testamentum admitti nequeunt. Itaque licet testamentum generatim considerata ad ius naturae pertineant, ea tamen rescindi possunt supremi imperantis auctoritate. Si enim testamentum aliquod iuri naturali adversetur, vel iis munitum non sit conditionibus, quae ad praecavendam fraudem servandamque publicam tranquillitatem sunt necessariae; iam patet, supremi imperantis iudicio irritari non solum posse testamentum, sed etiam debere. Igitur dum dicimus, testamentum ex iure naturali vim suam habere, id non est intelligendum de testamentis, quae

sunt sine ulla lege, quae nullam habent regulam, nisi levioris animi impetum et iniustam testatoris voluntatem.

II. *Legis naturalis vi* sine facto prioris domini in eventum mortis transit dominium in *successionibus ab intestato*. Et quidem quum manifestum sit, homines in bonis ultra suos usus congerendis semper hoc spectare, ut iis prosint, quos maxime diligunt; hoc hominum propositum omnibus notum perpetua est voluntatis testatio, ubi nihil contrarium disserte declarant. Liberi autem et cognati pro communi hominum ingenio ceteris fere omnibus sunt multo cariores, atque his praecipue parentes comparare student non solum necessaria vitae praesidia, verum et quae ad vitae copiam atque ornatum pertinent. Quin et liberis et cognatis egenis ab ipsa natura, quae sanguinis coniunctionem benevolentiae et caritatis vinculum esse voluit, tributum est ius, si non perfectum, certe perfecto proximum ad necessaria vitae praesidia, et ad ea etiam, quae ad uberiores copiam et vitae prosperitatem faciunt, consequenda a parentibus et cognatis, nisi iusta detur offensionis causa. Durum igitur esset hominibus eripere hoc mortis inopinatae, quam nemo satis cavere potest, qualecumque solatium, ut nempe soboli et cognatis profutura sint ea, quae sua industria paraverunt. Itaque mos iustissimus invaluit, ut defuncti bona, si modo nihil contra testatus sit, ad liberos, et si nulli fuerint, ad cognatos pro cognitionis gradibus descenderent, atque ea succedendi ratio eodem nititur iuris fundamento,

quo et testamenta. Si nulli sint liberi aut cognati propinquiore, eadem fere humanitatis argumenta suaderent ad successionem vocandos esse amicos, si defuncto aliqui fuerint ceteris longe cariores. More tamen et lege cognati vel remotissimi amicis praetermissis semper vocantur. Moris huius a maioribus traditi haec causa est, quod natura plerumque caros faciat cognatos: quod facillime discernantur cognationis gradus, amicitiae vero difficillime. Porro quamvis vitae civilis ratio non raro exigat, ut bonorum *intestati* pars mediocris masculis deferatur, quam quae feminis in eodem gradu, aut inter masculos seniori maior, quam quae minori; nihil tamen de hac re praecipit ius naturale, eaque successio tota est iuris civilis. Attamen aequitatis ratio generalis postulat, ut bonorum pars maxima ei tribuatur, qui prae reliquis gradu paribus defuncti personam gerere debet. Quamvis autem successio illa a natura et humanitate aliquando recedere possit; postulat tamen familiarum tranquillitas, ut lex generalis statuatur, licet incommodis quibusdam obnoxia esse possit. Haec successionis ratio apud veteres nationes obtinuit, nec aliud fere testamentum viguit quam hoc, ut sui cuique liberi aut sanguine coniunctiores heredes essent. Apud germanos: *heredes successoresque sui cuique liberi, et nullum testamentum*, Tacitus *de moribus germanorum cap. 20*. Idem observatum fuisse Athenis, colligitur ex Plutarcho in Solone. Idem legibus decemviralibus romanorum olim statutum.

III. Contractuum iure ad nos pervenit rerum

dominium, neque minus sanctum est ius illud quam ius hereditarium, sed de contractibus eorumque legitimis conditionibus iam sermonem habuimus. Verum aliae sunt domini acquirendi rationes, quae nec contractuum nec hereditatis iure inniuntur, quarum praecipua ea est, quae *praescriptio* seu *usucapio* vocatur. Praescriptio definitur: *acquisitio domini per possessionem bonae fidei continuatam tempore per legem definito*. Possessor bonae fidei dicitur, *qui rem alienam sine vi aut dolo possidet, vel ex causa probabile eam credit esse suam*. Haec definitio legitimae praescriptionis condiciones singulas continet. Porro talis est praescriptionis legitimae vis, ut nostras facere queat res alienas. Et quidem si legitima praescriptio non sit iustus rei possidendae titulus, dominiorum incertitudine omnium animi perturbarentur, lites ex litibus sererentur, et controversiae numquam finirentur. Et certe ex iure naturali profluit *altum* vel *eminens*, ut vocant, dominium, quo summi imperantes de subditorum suorum bonis ad bonum commune disponere valent, illorumque dominia ad publicam tranquillitatem in alios transferre. Etenim; quis negaverit, supremae auctoritatis vi acquiri ius id faciendi, quod ad bonum commune et ad tuendam reipublicae tranquillitatem conferre potest? alioqui nullius utilitatis esset supremae auctoritatis institutio. Praeterea exigat naturalis aequitas, ut ad bonum commune publicamque tranquillitatem unusquisque conferat etiam cum proprio detrimento, quum iuris naturalis sit, ut bonum publicum privato an-

teponatur. Quare boni publici ratio postulat, ut per legitimam praescriptionem bonis suis priventur inviti etiam illorum domini. Et quidem quum non raro evanescant veterum contractuum instrumenta, quum falsa instrumenta pro veris obtrudi possint, mortuis scriba et testibus; par fuit, ut principes praescriptionis lege tot tantisque malis occurrerent, impedirentque, ne iniustus litibus falsisque testibus vexarentur cives, turbareturque familiarum tranquillitas. Quae quum ita sint, patet, civiles de praescriptione leges habere locum non in foro dumtaxat *externo*, ut vulgo dicitur, sed etiam in *foro conscientiae*. Lex enim, quae in ipso iure naturali suam habet rationem, non ad *forum externum* dumtaxat, sed ad *internum* quoque pertinet. Praescriptionis necessitatem ad conservandam familiarum pacem agnoverunt antiquissimae nationes. Usucapiones longi temporis vel *immemorales* rei alienae dominium in alium transferre civilibus romanorum legibus statutum est. Apud hebraeos, graecos, aliasque antiquas gentes praescriptionis legem approbatam legimus. Cicero *lib. 2. de officiis* aequitati contrarium esse pronuntiat, ut *agrum multis annis, aut etiam saeculis ante possessum, qui habuit, amittat*. Idque nationibus singulis ita persuasum fuit, ut in ius commune gentium referatur praescriptionis lex. Ceterum haec intelligi debent dumtaxat de iis rebus, quae praescriptionis legi sunt obnoxiae; multa enim sunt, quae nulla lege praescribi possunt.

IV. Quamvis legitima praescriptio iustam rei possessionem confirmet, si tamen res aliena ad nos

pervenit sine nostro crimine et bona nostra fide, tenemur nondum elapso praescriptionis tempore legitimo, quantum in nobis est efficere, ut res in potestatem domini redeat; id enim exigit natura domini; et generalis illa naturae lex, quae suum cuique ius tribuendum praecipit. Ceterum non tenemur rem, si perit, nostris sumptibus restituere: nullo enim crimine eam habemus. Immo si quas in ea servanda impensas passi fuimus, iuste eas possumus repetere, aut rem ipsam, donec compensentur sumtus, retinere. Porro ad restituendam rem tunc solum tenemur, quum nobis innotuit, rem illam esse alienam. At quod iusto titulo adquisivimus, non tenemur in dubium revocare, et publice denunciare, nisi nos sollibitent probabilia dubitandi argumenta. Si res aliena bona fide parva consumpta sit, officii naturalis est, tantundem restituere domino, quantum ex ea patrimonio nostro accessit, seu quantum facti sumus ditiores, ne scilicet ex immerito alterius damno lucrum capiamus. Haec tamen regula ita intelligenda est, ut restituere teneamur id, in quo facti sumus locupletiores, aut ex ipsius rei substantia aut ex rei fructibus naturalibus, non vero si ex fructibus industrialibus lucrum capere contigerit. Nec valet, quod dicunt aliqui, eum scilicet loco domini, dum possidet, habendum esse, qui possidet bona fide, ac proinde omnem utilitatem ex re possessa iure capere posse. Etenim praevalere debet aequissimum aliud principium: *neminem locupletari oportere immerito alterius damno*. At possessor bonae fidei ad nullam restitutionem te-

netur, si res perit, nec quidquam ex ea patrimonio eiusdem accessit. Nulla enim exstat ratio, quae eum obligare possit ad restituendum. Verum bonae fidei possessor tenetur ad restituendam rem, si exstet, et simul fructus exstantes; naturaliter enim ad quem res pertinet, rei fructus naturales pertinent. Licet tamen possessori detrahere omnes impensas in re eiusque cultura adhibitas, saltem necessarias et utiles. Haec omnia principia ratio ipsa facile suadet. Tenetur quoque bonae fidei possessor ad fructuum consumptorum restitutionem, si ex rebus suis tantumdem consumpturus fuisset. At non tenetur compensare fructus, quos neglexit, quia nihil inde rei suae accessit. Ex his regulis, quae de possessione bonae fidei constitutae sunt, patet etiam officium circa res casu inventas. Si quis rem alienam invenit, quam domino invito excidisse probabile est; non potest eam colligere hoc animo, ut domino repetenti eam deneget. Huiusmodi regulae ratio evidens est. Singularis omnino fuit de hac re *spartanorum* lex: *quae non posuisti, ne tollas*. Quae quidem lex nullo modo commendari potest. Res enim iacentes corrumpi facillimum est, atque humanitatis iura docent, res illas tollendas et depositi loco habendas. Inde etiam iudicari potest de quarundam nationum lege, qua res naufragorum fisco addicuntur. Eam enim esse contra naturam, ratio dissertissime docet. Et revera lex illa hominem adversa fortuna conflictatum rebus omnibus pro summa miserrimum spoliare permittit. Tandem si rei inventae dominus non compareat, neque nos ipsi ea re in-

digeamus, iure beneficentiae in pauperes res inventa erogari debet. Ad hanc rem pertinet illud Senecae: *dabo egenti, sed ut ipse non egeam; succurram perituro, sed ut ipse non peream*. Ceterum haec omnia dicta sunt tantum de bonae fidei possessore. Si autem iniusta et malae fidei possessio fuerit, iam furti loco haberi debet, ac proinde in utroque casu *furti* scilicet et *possessionis malae fidei* viget eadem restitutionis obligatio. Sed haec fusius tractare ad theologiae moralis scriptores pertinet: principia generalia exposuisse satis sit.

ARTICVLVS VI.

De tuenda reipublicae tranquillitate et de iure belli.

I.

Quum reipublicae regimen consistat in exercitio potestatis ad promovendam salutem publicamque tranquillitatem, summus imperans nihil debet praecipere, quod saluti ac tranquillitati publicae non congruat. Amoliri ergo debet quidquid bono publico adversatur, nec quidquam debet omittere, quod ad salutem publicam potest conducere. Quare si actiones saluti et tranquillitati publicae adversas invalescere, et in consuetudinem abire contigerit, non solum leges ferre debet supremus princeps, sed etiam poenas, atque si opus sit, severiores adiungi oportet. Verum quum summi imperantes civium controversias ipsimet definire nequeant, nec in reorum delicta inquirere, et delin-

quentibus poenas decernere, reipublicae administratio postulat, ut constituentur iudices ac magistratus, qui cives regant non auctoritate propria sed summi imperantis iure, a quo nempe potestatem habent tamquam vicarii. Ne autem iudices et magistratus aliique muneribus publicis praefecti in reipublicae damnum sua abutantur potestate, cavendum omnino est, ne munera publica nisi dignis conferantur, hoc est, iis, qui norunt et volunt salutem et tranquillitatem publicam promoveri. Quare satis non est, ut iudices et magistratus legum sint peritissimi, sed etiam ut leges servare velint; ac proinde longe abesse debet lucri cuiuslibet ratio, quae iudices in sententiam legi adversam flectere possit. Quamvis ergo in negotiis gerendis et reipublicae regimine plurimum valeat experientia, non tamen in civium salute publica-que tranquillitate experimentum facere licet. Neque ad publica munera admitti debent nisi viri probatae honestatis, sapientia, prudentia et rerum gerendarum scientia iam probe cogniti. Quare viros muneribus publicis destinatos per varios gradus tirocinium, ut ita dicam, exercere, atque necessariam in rebus difficilioribus experientiam acquirere convenit, nisi tamen occurrant excellentes ingenio viri, qui eam facile adsequantur experientiam ab aliis per multos annos difficile et vix arripiendam. Ceterum patet, mutuo vinculo connexa esse et *respectiva* magistratuum civium-que officia. Quum nempe iudices sint summi imperantis vicarii, iis obediendum est, si quid officii ratione fieri iubeant: ipsorum potestati et

potentiae resistere non licet: ipsis honor est exhibendus tum ob potestatem a supremo principe in eos derivatam, tum ob virtutes in administranda iustitia gubernandaque republica elucentes.

II. Ad servandam reipublicae tranquillitatem non solum cives regendi, sed etiam ab inimicorum iniuriis et hostium impetu sunt defendendi. Sed quum fieri minime possit, ut summus imperans negotiis omnibus expendendis solus sufficiat, vitorum prudentum et rebus gerendis aptissimorum consilio principem uti convenit, ne in gravissimis negotiis, ubi de salute publica et regni pace agitur, aliquid temere decernatur. Quum vero civium saluti publicaeque tranquillitati nihil magis inimicum sit quam bellum, pacis amantissimum esse oportet summum imperantem, neque bellum debet suscipere nisi ad tuendam restituendamque pacem. At si frustra tentatis minoribus consiliis ad arma tandem deveniendum sit; subditorum est officium promte conferre sumtus belli necessarios, qui etsi iusto maiores videantur, de principe tamen cur conquerantur cives non habent. Ut autem bellum reipublicae non sit nimis grave et onerosum, tempestive foedera percutienda cum aliis principibus, seu ineunda pacta de coniungendis viribus. Porro quemadmodum pacta omnia legitima, ita quoque foedera sanctissime servanda sunt. Idque docet non solum ius naturae, sed suadet quoque ratio politica, ne scilicet alio tempore contemnatur principis fides, ubi aliorum principum foedere indiget. Quum autem reipublicae tranquillitatem fovere debeat princeps,

eum pacis tempore de bello cogitare oportet, ac proinde non modo miles perpetuus alendus, artes condendae et reparandae, quoties opus fuerit, armamentaria instruenda; sed etiam, quae belli nervus sunt, pecunias conservari necessum est; quae de causa aerarium publicum ad sumtus belli constituendum, et ab eo, quod principis aulaeque splendori destinatum est, distinguendum. Porro quum ad procurandam conservandamque pacem nihil negligere debeat summus imperans, hinc principis nomine ad alia imperia mitti debent *ministri* seu *legati*, qui principum suorum personam aut vices gerant, exterorumque principum arma adversus hostes sollicitent, publicamque tranquillitatem et communem principum amicitiam foveant atque exorent. Ex legatorum sive etiam, ut antiquitus vocabantur, *oratorum* officii patet, sacra et inviolata esse legatorum iura, atque ad ius commune gentium pertinere. *Non modo inter sociorum iura, sed etiam inter hostium tela incolume versatur*: ita de legatorum nomine scribit Cicero *orat. 6. in Verr.* Legitur *lib. 2. Regum cap. 10.* Davidem ad ulciscendam legatis suis illatam iniuriam ammonitis bellum indixisse. Urbis Tyri incolas ferri acie transfixit Alexander ob eandem causam. Inventus romana ob contumeliose exceptos *vallonensium* legatos, eorumdem arbitrio et iustitiae fuit permissa. Et re quidem ipsa iure gentium protegi legatorum personam, ex illorum officii colligitur. Etenim quum universum genus humanum constituat ingentem veluti civitatem, ad cuius salutem et tranquillitatem

tem cives omnes et maxime imperantes conferre debent; hinc patet, boni communis et iuris gentium esse, ut nulla fiat legatis iniuria, immo iis libere et tranquille gaudeant privilegiis, quae muneri suo obeundo necessaria sunt; ad dirimendas scilicet controversias, bella finienda, ad mutuam principum amicitiam fovendam, et confirmandum inter gentes commercium. Itaque quum legati non solum societatem pacemque procurare pro sui officii ratione teneantur, sed etiam principis, a quo legari sunt, personam vicesque sustineant, *civili* et *criminali* alterius principis iurisdictioni subiacere non possunt. Neque enim supremus aliquis imperans e regno suo in alienum transiens imperium regiae potestatis caractere excidit. Porro in hac legatorum immunitate ab alieni principis iurisdictione maxime posita sunt oratorum privilegia, quae, ut ex dictis patet, ex communi gentium iure suam habent originem.

III. Quum persaepe communi saluti necessaria sint bella, hinc evidens est, quatenam sint iustae belli causae, nempe ut damnum datum reparetur, et ut imminens avertatur. Porro ex his belli gerendi causis facile colligitur, quid in bello iusto liceat. Ea scilicet in bello licent, sine quibus hostis adigi nequit, ut damnum datum reparetur, atque ab inferendo damno absteineat. Hinc duplex est bellum, *offensivum* scilicet, in quo hostem adgredimur, ut damni restitutionem urgeamus, vel damnum imminens avertamus; atque *defensivum*, quae nempe hosti bellum inferenti resistimus, et vim vi repellimus. Ceterum ex iis quae

in bello iusto licita sunt, contraria ratione intelligitur, quatenus sint illicita. Id nempe licitum est, quod ad reipublicae ius tuendum *moraliter* necessarium est: ac proinde et illicitum, quod ad hunc finem consequendum minime necessarium est. Itaque iura belli certis limitibus restringuntur, neque licitum faciunt immanem et sine ulla necessitate innocentium civium stragem; neque sacras honestatis et pudicitiae leges umquam violare licet, ac tandem initis pactis et foederibus deesse nefas sine gravi iniuria. Erga ipsummet hostem belli artes atque calliditates adhibere licet, non tamen perfidiam: *est autem etiam ius bellicum, fidesque irisiurandi cum hoste servanda*, inquit Cicero *lib. 4. offic. cap. 29.* Et certe quum bellum sit calamitas maxima, nihil negligi debet, ut belli damnum minuatur. Porro ad hunc finem maxime conducit fides publica. Sola bona fide innititur armorum suspensio, quam si violare liceat, iam de publica securitate bellique remediis actum est. Quare non satis humaniter sentiunt *pseudopolitici*, qui belli inclementia everti adfirmant omnia humanitatis et bonae fidei iura, quae quidem sacra et inviolata manere debent. Ceterum heic sermo est dumtaxat de iusto bello. Si enim sine ulla ratione et merae usurpationis causa bellum sive potius latrocinium suscipiatur, iam fidem imprudenter datam servare non tenemur; non secus ac mortis metu extortam solvendae furi pecuniae promissionem servare nemo tenetur, postquam liber evasit. Non solum a bello iniusto abstinendum est, sed etiam a bello iusto, si reipu-

blicae salus ex belli exitu speranda non sit: si damnum ex belli furore in rempublicam redundans maius sit damno reparando vel avertendo. Hinc praeclare dixit Caesar Augustus: *praelium aut bellum numquam suscipiendum, nisi quum maior emolumentum spes quam damni metus ostenderetur.* Verum quamvis sine iustis rationibus et sine reipublicae bono bellum suscipi non debeat, non tamen subditis belli causas expendere, et de iis iudicare licet ita, ut privati cives pro ea, quam sibi fingunt de belli damno et iniustitia, opinione onera publica militiamque detrectent. Ex hac enim subditorum licentia nasceretur universae societatis confusio summaeque auctoritatis contemptus et reipublicae ruina. Itaque supremi imperantis est belli rationes definire, atque una cum prudentissimorum ministrorum consilio communicare, et ad trutinam revocare. Id a veteribus romanis sapientissime factitatum, refert Plutarchus. Quin nempe iusta belli causa sacerdotum, quos *feciales* vocabant, iudicio fuisset comprobata, iusti belli utilitas coram senatu decernebatur, ne quid iniuste et temere susciperetur. Si autem subditi ita sibi praesumant, ut de iustitia belli et periculo iudicium ferant, sumtusque necessarios vel militiam sustinere renuant, aut moras nectant, iam vi compellendi sunt. At curare etiam debet princeps, ut subditi gravioribus oneribus non premantur ita, ut desint sumtus ad operas suas necessarii, vel ad vitae necessitates requisiti. Si autem belli mole et diuturnitate pressi fuere cives, aequum est, ut pacis restitutae fructus percipiant.

Imperantis ergo est, ut, quantum fieri potest, publica onera minuantur, concessisque immunitatibus populi sublevantur, atque tandem militiae praefecti bellico pulvere et sanguine aliquando conspersi honoribus praemiisque reficiantur, nec non etiam fessorum militum animi laudibus et quiete erigantur, atque ad virtutem bellicam magis ac magis excitentur.

IV. Ex demonstratis belli causis definire licet, in quibusnam casibus retineri possit dominia bello occupata. Etenim occupationes bellicas nisi in bello iusto non posse esse iustas, manifestum est. Praeterea in bello iusto iura nostra defenduntur, aut ablata repetuntur. Quae quum ita sint, licitum est bellum protrahere donec hostis nostra iura refecerit, aut non possit nos amplius iniuria lacessere. Inde autem duo colliguntur. I. Iustitia exigit, ut in ita pace res bello partae retineantur, quanta ad compensandos belli sumtus sufficiunt. II. Si ad contumacem superbumque hostem comprimendum illius vires et arma debilitare necessum sit, nullum dubium est, quin liceat ei auferre urbes, divitias, homines, atque ea retineri victoriis parta, quae si redderentur, hostes iterum adversus nos armare possent. Id autem licitum esse patet, non secus ac privatum hominem licet spoliare armis, quibus nos laedere sese parabat. Ex his patet, certos esse et iustos victoriae limites, et iuri naturae contrarium omnino esse pseudopoliticorum principium: iusti scilicet et iniusti criterium in armis et potentia positum esse: *omnia sunt virorum fortium*. Iuri naturali repugnat quo-

que populos devictos in perpetuam servitutem redigere. Et quidem ex belli ratione manifestum, est, victori ius servitutis competere non posse nisi ad tuendas atque conservandas res iusto bello occupatas. Itaque servitus, quae naturali hominis libertati contraria est, non ad ipsam victoriae naturam pertinet, neque ex victoris arbitrio et voluntate pendet, sed iustis belli causis et servandae victoriae rationibus fundata esse debet. Quare rebus compositis libertas restitui debet, vel si devicti populi in victoris ditionem redigantur, post aliquod temporis intervallum inter utrumque populum victorem scilicet et devictum vigere debet legum, consuetudinum, coniugiorum communio atque concordia, ideoque nullum tristic servitutis et belli vestigium manere debet. Hac sapientissima moderatione cum devictis populis usi sunt antiqui romani, qui victos cum victoribus amice confundebant, eosque libertatis, civitatis et privilegiorum participes facere non morabantur. De rebus iusto bello partis quin certis in casibus retineri possint, nullum quidem dubium esse demonstravimus. At quamvis in bello iniusto iniusta sit dominiorum occupatio, postulat tamen publicae tranquillitatis ratio, ut in huiusmodi possessionibus valeat praescriptionis lex. Etenim si longa dominiorum possessio, etiam in primis initiis iniusta, praescriptionis vi non stabilietur atque constituatur, iam de iustis regnorum limitibus perpetua forent bella, quum certum sit omnium fere imperiorum initia ab iniustis bellis atque etiam rapina crevisse, et legitimis persaepe aucta

non fuisse incrementis. Tandem non solum praescriptionis leges, verum etiam imperantis moderatione, aequitate, sapientia, et populorum consensu atque acceptatione firmatur regni possessio atque stabilitas ita, ut sine universae societatis perturbatione antiquiora dominiorum iura evolere atque repetere non liceat; quamquam speciosae bellorum causae obtendi soleant. Ita Alexander bellum movit contra Darium hac conficta atque eminenti ratione, ut nempe de persarum adversus graecos iniuriis vindictam sumeret. Sub hoc apparenti iustitiae colore ambitionem et superbiam celabat Alexander, eo libentius ad bellum armaque propensus, quod Xenophontis et Agesilai expeditiones certam prosperi eventus spem facere victoriamque polliceri viderentur. Haec quidem breviter pro nostro instituto dicta sint. Neque nos quis reprehendat, quasi populorum regumque iura attingere audeamus. Ineptissimi quidem merito haberemur, si politicae bellique artes tradere adgrederemur, quod quidem persaepe facere non dubitant viri rerum bellicarum atque politicarum inexperti. Merito quidem incurreremus reprehensionem, qua oratoris de bello suscipiendo bellique disciplina disserentis superbiam repressit audiens Annibal, qui oratorem indigne ferens eum e suggestu deturbavit. Nobis autem belli iara, quantum ex primis ethices principiis colligi possunt, explicare licuit.

SECTIO II.

De virtutibus et vitiis.

De virtutibus intellectualibus sermonem, quantum satis est, iam antea habuimus. In hac igitur sectione praecipuas virtutes morales explicabimus. Quum autem de iis multa in his institutionibus dispersa legantur, ne actum agere videamur, ea praesertim exponemus, quae ad virtutum praxim habitusque acquirendos et vitiorum fugam conducunt. Porro virtutes omnes licet ad Deum referantur, ita tamen dividi possunt, ut aliae ad Deum spectent, aliae ad nosmetipsos, aliae tandem ad proximum dirigantur. Quare primi capituli, quod est de virtutibus, tres erunt articuli pro triplici virtutum divisione. Quum autem vitia sint virtutibus opposita, hinc statim nascitur triplex secundi capituli, quod de vitiis inscribitur, divisio. At quia vitiorum fomes et origo est perversorum adfectuum impetus, ordo doctrinae postulat, ut de adfectuum natura et origine alium articulum adiungamus. Tandem licet ethicarum institutionum finis primarius sit, ut recte vivamus, atque nosmetipsos noscamus, non tamen a moralis philosophiae scopo alienum est, ut ad aliorum hominum, quantum coniectari licet, cognitionem perveniamus. Quare has institutiones ultimo concludemus articulo, qui erit: *de coniectandis hominum moribus.*